

Werkgroep vlindertuin Groene Voet

Hans Nieuwenhuijsen

Vooraf

Eén van de doelstellingen van de sectie Hymenoptera is dat ze ‘actief (is) op het gebied van natuurbehoud voor hymenoptera’. Dat ‘behoud’ kan zijn op landschapsniveau maar ook op veel kleinere schaal. Het kan gaan over een half-natuurlijk landschap maar ook over een klein parkje in een buitenwijk. Over dat laatste gaat dit verslag. In 2010 werd door het groen platform ANIMO in Alkmaar, waarin ook de KNNV vertegenwoordigd is, het plan gelanceerd, in samenwerking met de gemeente Alkmaar, in een buitenwijk een bijentuin te creëren. De gekozen locatie is vlakbij een kinderopvang, dus al gauw waarde in de buurt het schrikbeeld rond van woedende bijen, die het voorzien hadden op de spelende peuters. Kortom: het heet nu Vlindertuin Groene Voet. De KNNV heeft toen op zich genomen insecteninventarisaties uit te voeren en die te koppelen aan het beheer. In de praktijk kwam het er op neer dat alleen ik regelmatig inventariseerde en dan natuurlijk vooral de angeldragers. In overleg met de HymenoVaria redactie plaatsen we hier mijn verslag van 2016. Hopelijk stimuleert het andere leden van de sectie om ook op kleine schaal, misschien ook in de stad, eens na te gaan of er groene activiteiten zijn waarbij men zich kan aansluiten. De voorbeelden voor dit soort initiatieven zijn natuurlijk de insectentuin ‘Geerbos’ in Veghel en de tuin bij de Strabrechtse hei. Geerbos is een initiatief van het IVN, met als drijvende kracht Pieter van Breugel. Die tuin bestaat al sinds 1989 en heeft dat prachtige boek ‘Gasten van bijenhôtels’ opgeleverd. Leuk detail: ‘Geerbos’ is even groot (of beter klein) als ‘Groene Voet’ namelijk 0,36 ha.

Inleiding

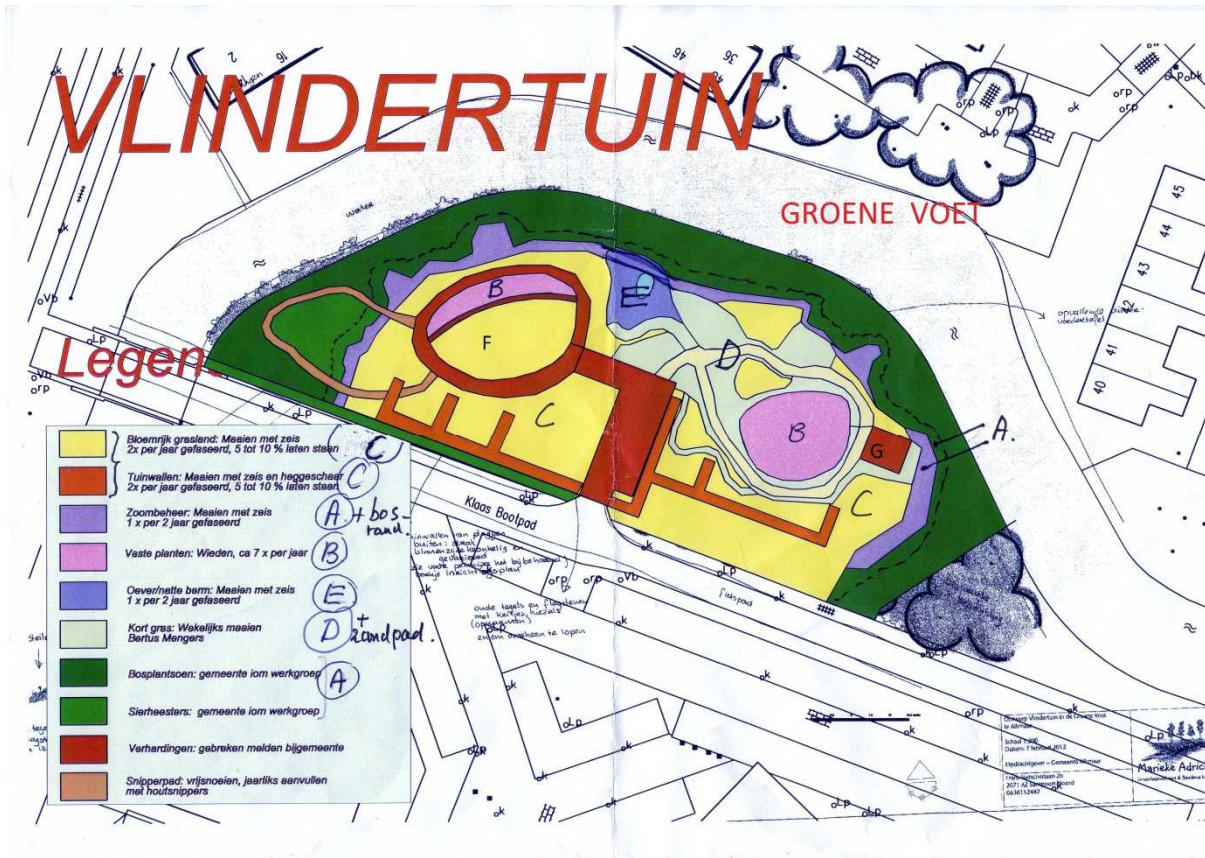
De Vlindertuin Groene Voet is een samenwerkingsverband van IVN Noord-Kennemerland (John Scheepe), KNNV afdeling regio Alkmaar-Den Helder (Hans Nieuwenhuijsen), Stichting Mare Nostrum (voorheen BAM- Richard Brouwer) en de Gemeente Alkmaar (Frits Oudshoorn). Na de start in 2012 heeft de Insectenwerkgroep van de KNNV op zich genomen de tuin te inventariseren op allerlei insectengroepen, met name dagvlinders, bijen en wespen. Voor de laatste twee groepen is in 2011 een ‘nul-meting’ gedaan, toen het terrein nog in rudera-

staat was. De laatste twee jaar wordt het beheer vooral uitgevoerd door John en Hans, bijgestaan door Richard en een klein aantal vrijwilligers. Het inventariseren van de insecten is ook een taak van de werkgroep geworden omdat de insectenwerkgroep van de KNNV zich meer richt op facebook. Daarom zijn de resultaten in dit verslag opgenomen en niet, zoals vorige jaren, in het verslag van de insectenwerkgroep. De groepen, waarop Hans zich heeft gericht, zijn de dagvlinders (Vlindertuin!), de bijen en de angeldragende wespen (graafwespen, plooivleugelwespen, goudwespen en spinnendoders). Anderen keken in het verleden naar nachtvlinders en vliegen. Ik heb die gegevens opgenomen in de paragraaf ‘De tuin van 2012 tot en met 2015’. Het laatste jaar zijn er twee natuurfoto’s actief in de tuin: Henny Snijder en Jelle Oepst. De eerste is een facebookgroep gestart en ik nodig de lezer hierbij uit de groep te bezoeken (www.facebook.com/groups/Vlindertuin) en eventueel opmerkingen te plaatsen. Ik probeer per jaar één keer per maand te inventariseren, van maart tot en met augustus. De gepresenteerde gegevens zijn dus gebaseerd op gemiddeld zes bezoeken. Nu volgt eerst een korte beschrijving van het terrein en het beheer. Vervolgens beantwoord ik de volgende vragen. Zijn er opvallende waarnemingen gedaan in 2016? Hoeveel soorten vlinders, bijen en wespen zijn er waargenomen? Welk biotoop of welke biotopen zijn populair bij vlinders, bijen en wespen? Nu we alweer het zevende waarnemingsjaar ingaan, inclusief de nul-meting, is het leuk te weten hoeveel insectensoorten er tot nu toe in de tuin zijn waargenomen. Wat betreft de bijen en wespen kunnen we eens nagaan wat de omzetting van een ruderaal terrein (2011) in een vlindertuin (2012 – 2016) heeft betekend voor deze groepen.

Het terrein, de biotopen en hun beheer

Het gebiedje (Fig. 1) is een ecologische parkstrook van 40 m x 90 m (0.36 ha). De Amersfoort coördinaten zijn 112.3 – 519.7. De Interprovinciale Inventarisatie-eenheid (IPI) is 523. Parken, kerkhoven en villawijken. “Ook tuinen behorende bij land-goederen en grote privétuinen (bijvoorbeeld pastorietuinen) kunnen tot deze eenheid worden gerekend.” Ik reken daar ook vlindertuinen onder. Het IPI gaat verder: “Flora en vegetatie: soms bosachtige elementen en schrale graslandvegetaties.”

Figuur 1. Plattegrond van de vlindertuin Groene Voet

Tabel 1. De biotopen in de vlindertuin en hun beheer.

Letter	Biotoop	Beheer
A	Zoom en mantel	1x per twee jaar maaien met zeis; af en toe struiken uitdunnen
B	Bloemheuvel	7x per jaar wieden, af en toe inboeten
C	Bloemrijk grasland en tuinvallen	2x per jaar gefaseerd maaien met zeis. 5%-10% laten staan
D	Zandpad en kort gras	Zandpad open houden; kort gras wekelijks maaien
E	Vijver en omgeving	De steilwandjes rond de vijver open houden; teveel riet verwijderen.
F	Zaaiheuvel	Zand gedeelte : stukken zand open houden, 1x per jaar inzaaien Gras gedeelte: kort maaien tussen vaste planten

Opvallende waarnemingen in 2016

Begin mei ving ik twee vrouwtjes van de breedbandzandbij (Fig. 2) aan de bosrand. De literatuur vermeldt dat de soort een voorkeur lijkt te hebben voor overgangen van grazige vegetaties naar struweel. Ze wordt regelmatig gemeld uit stedelijke groenstroken. Vorig jaar trof ik de soort voor het eerst aan. Het lijkt er dus op dat deze bij zich in de tuin gevestigd heeft. Eén van de vrouwtjes droeg stuifmeel aan de achterpoten. Ik heb dat microscopisch onderzocht en waarschijnlijk was het afkomstig van appel. Dat zou leuk zijn: een wilde bestuiver in onze boomgaard. Haar broedparasiet is de sierlijke wespbij, die ik dit jaar ook in de tuin heb aangetroffen.

Figuur 2. Breedrandzandbij. Foto Dick Belgers.

In de zomer van 2013 ving ik in de bosrand een mannetjes van de andoornsachembij, een bijzondere

vondst, die de krant haalde. Dit jaar trof ik weer een mannetje aan, dit keer op de bloemheuvel. Blijkbaar was de aanwezigheid in 2013 geen incident.

Ook in de zomer vlogen er boven het grasveldje bij de ingang maar liefst drie bruine blauwtjes (Fig. 3). Dat was te verwachten want in 'Vlinders' (februari 2017) staat in het artikel "Het bruin blauwtje verovert Nederland" dat "deze karakteristieke soort van de open duinen ook extensief beheerde parkjes met een hooilandbeheer weet te bereiken en zich in ieder geval tijdelijk voort te planten." De rups leeft op reigersbek en ooievaarsbek dus die soorten moeten we gaan koesteren in de tuin.

Figuur 3. Parende bruine blauwtjes. Foto Jelle Oepts.

In het voorjaar kom je langs de bosrand, op zonnige plekken, het bont zandoogje tegen. Het gaat om een mannetje dat zijn territorium tegen andere mannen verdedigt. Totdat er een vrouwtje langskomt dat bij hem warme gevoelens oproept in plaats van agressieve. De rups leeft op allerlei grassoorten. Nu ik het toch over agressieve mannen heb: de grote wolbij is dit jaar voor het eerst gesignaleerd. Aan de bosrand, rond de bloeiende bosandoorn, verdedigt een mannetje zijn territorium. Hij jaagt niet alleen wolbijmannen weg maar werkelijk alles wat zijn gebied binnenvliegt. Ik denk dat we ezelsoor moeten gaan aanplanten want het vrouwtje verzamelt de haren van deze plant om er, in een spleet in de grond of in een muur, broedcellen van te bouwen. Je zou bijna denken dat ze haar kroost lekker warm wil houden.

Het is altijd leuk, behalve voor het slachtoffer, een koekoekshommel aan te treffen. De gewone koekoekshommel zie ik regelmatig, ook dit jaar weer. Het vrouwtje dringt het nest binnen van haar gastheersoort- in dit geval de akkerhommel- en schakelt met haar angel de hommelkoningin uit. Vervolgens legt ze haar eieren in het nest en de larven worden grootgebracht door de werksters van de akkerhommel. Van koekoekshommels zal je dus nooit werksters aantreffen: alleen mannen en vrouwen.

Dit jaar werd een hoornaar in de tuin gezien (Fig. 4). Het is de grootste wespesoort van ons land. Als je

de dieren met rust laat heb je niets te vrezen. In tegenstelling tot de gewone wesp, die in de tuin, ondergronds nestelt, nestelt de hoornaar het liefst bovengronds, in een holle boom of in een spouwmuur.

Er is in onze tuin een grote zweefvlieg waargenomen, die spekend op een hoornaar lijkt, de hoornaarszweefvlieg of stadsreus (Fig. 5). Een mooi voorbeeld van mimicry. Het model- de wesp- heeft geel/zwarte waar-schuwingkleuren: pas op, ik steek. De nabootser geeft hetzelfde signaal af maar kan helemaal niet steken en wordt dus met rust gelaten. De vlieg heeft een bijzondere relatie met wespen, zij legt haar eieren in een wespennest! En dat hoeft niet per sé een hoornaarsnest te zijn. De vliegenlarven leven op de bodem van het nest van afval en wespennesten. Hoe onderscheid je de vlieg van de wesp? De vlieg heeft één paar vleugels. De wesp twee paar. En zie je dat kenmerk niet duidelijk dan moet je het beestje maar in de hand nemen dan voel je het verschil vrij snel.

Figuur 4, boven. Hoornaar. Foto www.flickr.com.

Figuur 5, onder. Hoornaarszweefvlieg. Foto Henny Snijder.

De bijenhôtels in de tuin worden altijd goed bezocht zowel door wespen als door metsel- en behangersbijen. Ga er maar eens een tijdje bij staan. Ongetwijfeld zie je dan ook wel eens een goudwesp (Fig. 6), een prachtig metallic wespje. Maar uiterlijke schijn bedriegt. Een goudwesp vrouwtje legt haar ei in de broedcel van een bij. De goudwesplarve groeit

nauwelijks want het is een vleeseter, dus stuifmeel lust hij niet. De bijenlarf wel en die eet zich lekker dik. Op dat moment heeft de wespelarve gewacht en hij begint de vette bijenlarf op te eten.

Figuur 6. Vuurgoudwesp. Foto Pieter van Breugel.

Nog zo'n parasiet is de bleekvlekwespbij. Het diertje dankt zijn naam aan zijn zwart-gele achterlijf, hoewel de gele vlekken hier bleekgeel zijn. Vandaar de naam wespbij. Het is een mooi voorbeeld van waarschuwingskleuren: raak me niet aan want ik steek. En ook weer een voorbeeld van mimicry. Maar hier profiteert alleen de mannetjeswespbij. Hij heeft dezelfde kleuren maar een mannetjesbij heeft geen angel! Dat het niet altijd werkt zag ik ook in de tuin. Een krabspin had een wespbij mannetje te pakken.

De bleekvlekwespbij, die haar eieren legt in het nest van zandbijen, is in Noord-Holland erg zeldzaam. Het is de parasiet van vooral de witbaardzandbij, die in onze tuin nog niet is waargenomen, maar ook van het roodbuikje, een zandbij die wel in de tuin voorkomt.

Soortenaantallen in 2016

Dagvlinders: 10.

Bijen: 39

Wespen (graaf-, goud-, plooivleugelwespen en spinnendoders) : 22.

N.B. Eén soort kan in meer biotopen voor komen.

Wat kan ik uit tabel 2 concluderen? Aangezien ik nog te weinig aandacht heb besteed aan het biotoopbezoek van vlinders is daarover weinig te zeggen, ook al omdat ze werkelijk overal in de tuin opduiken. De twee genoemde soorten hebben een duidelijke voorkeur. Bij bijen en wespen is de

'bosrand' favoriet, met een goede tweede plaats voor de bloemenheuvel. Die fungeert niet alleen als nectar- en stuifmeelbron maar ook als nestplaats voor bodemnestelaars. Dit dankzij het wiedere werk van een paar vrijwilligers, die hierdoor open stukjes grond creëren. Omdat we rond de vijver wat steilwandjes hebben gemaakt is die plek, zeker voor in de grond nestelende bijen, interessant. Het grasland is weinig in trek. De reden is dat het nog allerminst bloemrijk grasland is. We doen ons best wat meer bloei erin te krijgen. Een factor die dat wat belemmert is dat de bomen aan de weggant van de tuin voor veel schaduw zorgen.

Tabel 2. De biotopen en hun bezoekers in 2016.

Biotoop	Bijen	Wespen	vlinders
Zoom/mantel	28	19	Bont zanddoogje
Bloemenheuvel	20	6	
Grasland	3	2	Bruin blauwtje
Pad/kort gras	0	0	
Rond de vijver	8	1	
Zaaiheuvel	0	2	
Schuurtje	1	3	

Het zandpad blijkt nog steeds niet de witbaardzandbij te trekken. Het is, ook in Alkmaar, een algemene soort, die echter nog niet in de tuin is waargenomen. Vreemd genoeg is dat jaar wel zijn broedparasiet, de bleekvlekwespbij, gezien, maar die parasiteert ook bij andere zandbijen. Ook hoop ik nog op de komst van de vroege sachembij, die in het voorjaar vooral op longkruid en smeewortel vliegt. In het bosrandje is wat extra smeewortel geplant dus wie weet.

De tuin van 2012 tot en met 2016

Tabel 3. Het totaal aantal gevonden soorten insecten van 2012- 2016.

Soortgroep	Groepen	Aantal soorten
Bijen		51
Wespen	Bladwespen	10
	Spinnendoders	5
	Graafwespen	14
	Plooivleugelwespen	9
	Goudwespen	2
	Sluipwespen	3
Vliegen		52
Vlinders	Macro-dag	17
	Macro-nacht	12
	Micro	32
Totaal		207

Het totaal aantal soorten is aan de lage kant. Dat komt omdat insectenwerk specialistenwerk is. Als in de toekomst bijvoorbeeld iemand zich bezig zou gaan houden met de kevers dan stijgt het aantal soorten sterk. Ik probeer naast de bijen en de wespen en de dagvlinders af en toe ook aandacht aan de vliegen te besteden.

Tabel 4. Aantallen bijen- en wespensoorten per jaar voor de aanleg (2011) en erna tot 2016.

Jaar	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Aantal bijensoorten	39	25	28	27	33	39
Aantal wespensoorten	14	7	19	7?	9	22
Totaal	53	32	47	34?	42	61

Mijn wespengegevens van 2014 zijn zoekgeraakt vandaar het vraagteken.

Zowel het aantal bijen- als wespensoorten had een dip bij de overgang van ruderaal naar vlindertuin. Begrijpelijk. We zien dat na de duikeling vijf jaar later hetzelfde aantal bijensoorten is bereikt. Het wespenverloop is wat grilliger maar dat aantal is na vijf jaar beduidend hoger dan in 2011.

Tabel 5. Totaal aantal bijen- en wespensoorten voor de aanleg (2011) en erna tot 2016

	Ruderaal (2011)	Vlindertuin (2012-2016)	
bijensoorten		39	51
wespen		14	33
Totaal aantal soorten		53	84

Kunnen we uit deze gegevens concluderen dat de beslissing van de gemeenteraad om dit ruderaal terreintje om te zetten in een vlindertuin voor in elk geval bijen en wespen gunstig is geweest? Anders gezegd: was het voor deze insectengroepen niet beter geweest als het terreintje met rust gelaten was? Ik kan uit deze gegevens niet zomaar concluderen dat als een ruderaal terreintje in een buitenwijk van een stad omgezet wordt in een insectenvriendelijke tuin het aantal bijen- en wespen soorten toeneemt. Die conclusie kun je alleen maar trekken als je twee vergelijkbare terreintjes- één ruderaal en de ander vlindertuin- een zelfde aantal jaren zou inventariseren. Toch denk ik dat de omvorming en het beheer in dit geval voor deze groepen gunstig is geweest.

Bekijk je de bijensoorten dan blijkt dat vijf soorten na 2011 niet zijn teruggekeerd, terwijl in 5 jaar

Vlindertuin er 16 soorten zijn bijgekomen. Bij de wespen is het nog duidelijker: vier niet meer maar 22 nieuw. Je mag dus voorzichtig concluderen uit het geringe aantal soorten dat verdwenen is en een flink aantal dat nieuw is, dat de vlindertuin en hoe ze beheerd wordt, in elk geval voor angeldragende vliesvleugeligen aantrekkelijk is.

Tot slot. Wie over alle gegevens wil beschikken kan mij mailen pepsis10@ziggo.nl. En wie de handen eens uit de mouwen wil steken hetzij om te werken in de tuin, hetzij om te inventariseren kan met John Scheepe (groenevoetvlindertuin@gmail.com) of met mij contact opnemen.

Summary

One of the goals of the section Hymenoptera is the stimulation of the insect conservation of this group, for instance with the creation of insect gardens like those in Veghel and the Stabrechtse Hei. In Alkmaar was in 2012 a rural area converted into a butterfly garden. In 2011 the zero measurement for bees and wasps was performed, which resulted in 39 bees and 14 wasp species. The species numbers in different habitats were recorded starting from 2012 and lead to respectively 25 and 7 species. In the fifth year is the species number back on track: 39 and 22. In this five year period are in total 51 bees and 33 wasp species observed. It seems that since 2011 5 bee species disappeared and 16 emerged. For wasps: respectively 4 and 22. The overall conclusion is that the conversion from rural area into a butterfly garden is advantageous for the Aculeata.

